

Beteg és sebesült vallon és francia zsoldosok ellátása Pozsonyban 1597. szeptember 11-e és november 29-e között¹

Caring for sick and wounded Walloon and French mercenaries in Pressburg from September 11 to November 29, 1597

Bagi Zoltán Péter PhD

Győr Megyei Jogú Város Levéltára

zoliszeged@gmail.com

Initially submitted Febr 23, 2021; accepted for publication March.20, 2021

Abstract

On the suggestion of Pedro de Illanes, a field hospital was set up during the military campaign 1597 in Pressburg to care for wounded and sick mercenaries. In a recently turned up list we found the titles of all cost items the city arranged for supplying the accomodated Walloon and French infantry and cavalry.

Kulcsszavak: Pozsony, Pedro de Illanes, Cornelius Probst zu Eisgarn, Miksa főherceg, Pápa

Keywords: Pressburg, Pedro de Illanes, Cornelius Probst zu Eisgarn, Maximilian III archduke of Austria, Pope

„...*Ha a sebesültek visszatérnek a birodalomba, olyan nagy rémületet ébresztenek az emberekben, hogy senki nem akar majd zsoldosnak állni.*”² Ezt a sokatmondó gondolatot Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmester³ egy 1594. szeptember 2-án kelt levelében vetette papírra. A zsoldba fogadottakra a hadjárat alatt számos veszély leselkedett. Ezek közül természetesen első helyen kell említenem a harctereken és a várostromok során szerzett vágott, szúrt és lőtt sebeket. Ezek – a korszak szintjén szakszerű – ellátása a regimentekkel, zászlókkal vagy a táborral együtt vonuló borbélyokra, seborvosokra és orvosdoktorokra hárult.⁴

Súlyos gondot jelentettek továbbá a különböző betegségek, amelyeket a rossz táplálkozás, az ismeretlen ételek, italok, a levegőváltás, a hőség, a hideg, a rossz alvás, a fegyverzet és páncélzat viselése, a sok őrség, a táborban összegyűlt hulladék és szennyeződés, valamint a füst, illetve a puskapor és a kanóc káros bűze is kiválthatott.⁵

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

² Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Hoffinanz Österreich (HFÖ) rote Nummer (rN) 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 201r–202v

³ Zacharias Geizkofler életéről lásd: MÜLLER 1900. 251–304.; MÜLLER 1938.; WINKELBAUER 2003. 326–327., 452., 482., 515–522.; SIGELEN 2009.

⁴ GERSDORFF 1528.

⁵ ÖStA FHKA HFÖ rN 79. Konv. 2. August 1599. fol.: 213r–230r; Coberus, Tobias: Observationum medicarum castrensium Hungaricarum decades tres. Gardelegiae Lüderwaldus Helmstadt, 1685. 20.

Minden más fertőző betegségnél jobban félt azonban a hadvezetés a szinte járványszerűen fellépő vérbajtól, amit a táborokban virágzó prostitúció terjesztett el.⁶ Nem véletlen, hogy a már említett 1570. évi *Artikelbrief* 68. pontja megtiltotta, hogy kéjnök legyenek a katonák mellett.⁷ Mindezek ellenére ott találjuk őket a tizenöt éves, vagy hosszú török háború táboraiiban és a végházakban is.⁸ Nem véletlen tehát, hogy Pedro de Illanes⁹ úgy fogalmazott 1596. januárjában az alsó-ausztriai kormányzat és a kamara tanácsosaival folytatott megbeszélése során, hogy az óriási összegekért felfogadott hadsereg megőrzéséhez mindenképp előtte egy tábori ispotályra van szükség, ahol felveszik és ápolják a megsebesülteket vagy a betegeket. Később pedig azzal érvelt, hogy az 1595. évi hadjárat során az ellenség kezétől három, míg megfelelő tábori gyógyító hely hiányában háromszáz felfogadott halt meg.¹⁰

Ezért a már említett spanyol pap, Illanes több iratban is javaslatot tett egy tábori ispotály felállítására, meghatározva ehhez a szükséges költségeket és ezek előteremtésének lehetőségét is. II. Rudolf német-római császár és magyar király végül engedélyezte számára, hogy az 1597. évi hadjárat idejére felállíthassa az általa javasolt tábori ispotályt Pozsonyban. A harcmezőn csupán három vagy négy sátor fenntartására volt szükség, ahonnan szárazon vagy vízen tovább lehetett szállítani a sebesült vagy beteg katonát. Illanes tárgyalta is a város vezetőivel, akik ígéretet tettek arra, hogy ingyen átengednek egy házat, valamint egy telket, ahol a sátrakat fel lehet verni. Ezeket felül felajánlották, hogy térítés nélkül adnak szalmát, ahová a felfogadottak fekkentek, szénát a lovak takarmányozására, valamint tüzelőt.¹¹

Az irat elemzése három izgalmas kérdés felvetésére és ezek esetleges megválaszolására is lehetőséget ad. Elsőként azt kell tisztáznunk, kik is voltak, és hogyan kerültek a Magyar Királyságba az említett francia és vallon zsoldosok. Az udvar az 1594. évi fiaskókat (Esztergom sikertelen ostroma és Győr eleste) követően egy tudós, tapasztalt és rátermett hadvezért keresett a főparancsnok-helyettesi tisztség betöltésére. Az uralkodó és az Udvari Haditanács választása végül Karl von Mansfeld grófra esett, akit Istvánffy Miklós a következő módon jellemezte: „...igen serény, s ifjúságától fogvást hadban sokat forgott vitéz ember, az belgiomi hadban az spanyol király vízierejének főtisztviselője, és sok nagy jeles dolgokat mind földön, tengeren viselt vala.”¹² Még a dicsérő jelzőkkel – főleg a német nemzet tagjaival szemben – igen fukarul bánó Illésházy István is megjegyezte róla, hogy „ez igen tudós és bölcs, s fő hadakozó ember vala, Olasz-, Német-, Flandria országokban szerencsésen sokat hadakozott vala.”¹³ Mansfeld az Alexander von Velinzel folytatott 1595. januári tárgyalások alkalmával 4000 vallon (2000 gyalogos, 1000 vértés és 1000 lovas lövész) zsoldba fogadását javasolta.¹⁴ Végül a magyar hadszíntérre 2000 vértés és lovas lövész, valamint 2500 gyalogos érkezett Flandriából a magyarországi hadszíntérre.¹⁵ Az Udvari Haditanáccsal

⁶ HÉJJA 1936. 115–116.; CZIGÁNY 2004. 46.

⁷ LÜNIG 1723. 46.

⁸ ÖStA Kriegsarchiv (KA) Hofkriegsrat Akten (HKRA) Prag. No. 16.; ÖStA KA HKRA Wien Registratur (Reg.) 1603 Juli No. 140.

⁹ BAGI 2015. 11–23.; BAGI 2015. 14–24.

¹⁰ ÖStA FHKA HFÖ rN. 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 213r–230r

¹¹ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 9.; BAGI 2015. 23.

¹² Istvánffy 2009. 195.

¹³ Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli Kazinczy Gábor. Pest, 1863. 21.

¹⁴ ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1595-4-3c.

¹⁵ ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) 1595 Fasc. 128. fol.: 318r, 320v–321r; ORTELIUS 2002.75.

történt megállapodás értelmében a gyalogságot két regimentre osztották. Az egyiket Charles de Lalaing, Hoochstrate grófja (1000 fő), míg a másikat Eberhard de Dans (1500 fő) *Obrist* vezette.¹⁶ Ez utóbbi megmaradt zsoldosainak élére az Udvari Haditanács 1597 májusában Johann Reichard von Schönberget nevezte ki. A rendelkezésre álló vallonok mellé azonban további gyalogosokat is toboroznia kellett Németalföldről, mivel a cseh rendek és a spanyol király segélyéből finanszírozott regimentjének létszámát 3000 főre ki kellett egészítenie.¹⁷ A vallonok száma azonban már a hadjárat megkezdésének az időpontjában sem érte el a kívánt mértéket, mivel közülük százötvenen a Bécs és Pozsony között elsüllyedt hajóval együtt a Dunába veszttek.¹⁸

Schönberg mellett 1597 tavaszán Georges Bayer de Boppard báró is megbízást kapott vallon, francia és lotaringiai lovasok és gyalogosok kiállítására. Boppard már az elmúlt esztendőben felajánlotta egy had kiállítását, ám akkor még nem bízták meg ezzel a feladattal.¹⁹ A báró végül az Udvari Haditanácstól – szintén a cseh rendek és a spanyol király segélyéből finanszírozott – 3000 főnyi gyalogságon felül öt kompánia francia-lotaringiai kürasszír és lovas lövész toborzására és vezetésére is engedélyt kapott, amely kontingensek élére végül Jean Pouilly de Hugne-t állította kapitányi rangban.²⁰ A lovasság két kompániája azonban csupán szeptember közepén csatlakozott újra a főserghez.²¹

A vallon, francia és lotaringiai zsoldosok döntő szerepet játszottak Pápa augusztus 13-a és 20-a közötti ostromában. A védők kapitulációja előtti augusztus 19-i rohamban elsőik között törtek a tüzérség által lőtt résekre és heves muskétatüzükkel törték meg az ellenség ellenállását.²² Így nem meglepő, hogy az 1597 decemberében készült jegyzékben az szerepel, hogy Pozsonyban már szeptember 11-én 3877 sebesült és beteg vallont és franciát élelmeztek, akiket valószínűleg először szárazföldön a hédervári táborba szállítottak, majd a folyón a koronázóvárosba. A két regiment és az három kompánia tehát ilyen módon összlétszámának 60%-át elveszítette.

Pápa elestét követően, szeptember 9-én a Miksa főherceg vezette had Győr ostromához fogott. A jegyzék szerint átmenetileg a Pozsonyban ápoltak száma lecsökkent 2632 főre, ám az ostrom előrehaladtával – október 4-ére – újra 3100 főre emelkedett.²³ Úgy tűnik azonban, hogy ők még jól jártak. A keresztény had október 9-én hagyott fel Győr vívásával. A pápai segélyhad sebesültjeit és betegeit három hajón Komáromba kellett volna szállítania a kirendelt hajdúknak, ám az erősségből löni kezdték őket ágyúkkal, ezért inkább a rájuk bízott vízi járműveket partra futtatták és elmenekültek. A magukra hagyott itáliai zsoldosokat aztán a védők lekaszabolták.²⁴

¹⁶ ÖStA HHStA H AA 1595 Fasc. 128. fol.: 320v–321r

¹⁷ ÖStA KA Best. 576/1598; ÖStA KA AFA 1598/5/7; HEISCHMANN 1925. 246.; PÁLFFY 1997. 56–57.

¹⁸ ORTELIUS 2002. 129.

¹⁹ Georges Bayer de Boppard 1596-ban 2000 gyalogos és 1000 kürasszír kiállítását ajánlotta II. Rudolfnak. ÖStA KA AFA 1596-4-13; KELENIK 1990. 85–95. 94.; SAHIN-TÓTH 2004. 1161–1165.

²⁰ ÖStA KA Best. 521/1597; HEISCHMANN 1925. 248.; PÁLFFY 1997. 44.; SAHIN-TÓTH 2004. 1162.; SAHIN-TÓTH 2006. 246–248.

²¹ Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 295r

²² PÁLFFY 1997. 63–73.

²³ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 10.

²⁴ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 219r–v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 221r–222r; ORTELIUS 2002. 136v–137r

Időtartam	Vallonok száma (fő)	Franciák száma (fő)	Összesen (fő)
október 4-től október 11-ig	1153	708	861
október 11-től október 20-ig	1000	688	1688
október 20-től október 27-ig	-	-	1553
október 27-től november 3-ig	-	-	1260
november 3-tól november 10-ig	-	-	1010
november 10-től november 17-ig	358	461	819
november 17-től november 24-ig	-	-	640
november 24-től november 29-ig	172	271	443

A jegyzék egészen november 29-ig nyomon követi, hogyan változott a Pozsonyban ápolt vallon és francia zsoldosok létszáma. A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az ápolt vallon és francia betegek és sebesültek száma fokozatosan csökkent. Ez természetesen nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezek mindegyike meggyógyult és esetleg újra szolgálatra jelentkezett. Mint ahogyan az irat október 4-e és 11-e közötti elszámolási része is megemlíti közülük többen belehaltak sebeikbe és a betegségükbe.²⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy sem a gyógyultak, sem a meghaltak számáról eddig nem került elő irat.

Érdekes kitérni a jegyzék címében szereplő Cornelius Probst zu Eisgarnra és a tábori ispotály felállításában, valamint működtetésében betöltött szerepére. Az udvar Illanes helyett őt nevezte ki az intézmény irányítására.²⁶ Miksa főherceg 1597. júliusában már vele és egy bizonyos Cornelius Caulerrel tárgyalt a következő hadjáratra felállítandó tábori ispotály ügyében.²⁷ Néhány nappal később pedig

²⁵ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 10.

²⁶ ÖStA FHKA HFÖ rN 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 273r; ÖStA FHKA HFÖ rN 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 273v

²⁷ ÖStA FHKA HFÖ rN 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 274r–v

megkapta az ispotálymesteri instrukciót is. Ebben az szerepelt, hogy a kinevezett személy az Udvari Kamara alá tartozott, felelős volt a megfelelő személyzet alkalmazásáért, az ellátás megszervezéséért, amiről pontos és naponkénti kimutatás készítésére kötelezték. Emellett minden beteg kereszt- és vezetéknevét be kellett jegyeznie, valamint azt, hogy mely regimentből érkeztek, mennyi pénzzel és miféle ruházattal. Az orvosok és felcserek kötelesek voltak jelenteni sérülésük, illetve betegségük fajtáját, súlyosságát. Az ispotálymesternek és a gyógyító személyzetnek naponta kétszer végig kellett látogatnia a sátrakat, és mindezekről is folyamatosan beszámolni Eisgarnnak.²⁸

A tábori ispotály azonban Illanes 1598. április 14-i beadványa szerint nem működött megfelelően. Az irat egyfelől valóságos vádirat, másfelől pedig egy jövőbeni intézmény körvonalai bontakoznak ki az olvasó szemei előtt. A spanyol pap azonban immáron saját tapasztalatai alapján fogalmazta meg 80 pontját. Ezek egy részében megvádolta Eisgarnt egyrészt azzal, hogy nem értett a rábízott feladathoz. Nem megfelelő személyzetet alkalmazott: 12 darabontot fogadott fel, akik közül három már Bécs elhagyása után kereket oldott. A többi sem az ispotályban segített, hanem leginkább a lovakra vigyázott. Ha mégis a betegek közelébe kerültek, akkor ezek a bitang emberek gonoszul bántak mindenkivel és semmit sem adtak nekik. Általában a darabontok végezték a halottak temetését is. Ekkor elvették zsákjukat, ruháikat és minden náluk lévő dolgot. Kapzsiságukban arra is vetemedtek, hogy még az élőket is elföldelték. Több alkalommal pedig külön pénzt követeltek a temetésért. A tábori ispotályhoz rendelt szerzetesek közül Eisgarn csak kettőt tartott meg. Az egyik egy semmire kellő laikus testvér volt, aki egész nap csak a konyhán evett-ivott, de hamarosan meghalt, amikor Győről Bécsbe ment. A másikkal kapcsolatban pedig Illanes egyenesen úgy fogalmazott, hogy nem is érti, ilyen ember hogyan lehet szerzetes. Eisgarnt nyolc nőt is felfogadott, akik közül hét megszökött. De nem csak a „fehérszemélyek” menekültek el, hanem a beszerző, Eisgarnt titkára, a kocsisok, az istállófiúk, még egy darabont, a már említetteken kívül, a medikus és az orvossegéd. Ezek helyére azonban újabbakat nem vettek fel.

Másrészt Eisgarn elmulasztotta a rábízott feladatot is ellátni. A spanyol pap azt állította például, hogy a Pápát ostromló keresztény seregben sok sebesült és beteg elpusztult, mert nem állították fel időben az ispotályt. A már említett darabontok a halottak elföldelését nem végezték el rendesen, így járvány ütötte fel a fejét a táborban; ám ezzel sem nagyon foglalkozott Eisgarn, pedig az ispotály személyzetének több tagja is meghalt a kórban. Folytatva a bűnlajstromot kiderül, hogy a 12 vásárolt sátor mindegyike Bécsben maradt. A további ingóságok is azonban az ebek harmincadjára jutottak: ellopták, széthordták, elrabolták az ispotály javait és az ott ápoltak ruháit is. Eisgarn nem a Dunán akarta elszállítani a szükséges felszerelést Pozsonyba, így vad tájakon és erdőkön kellett keresztülvonulniuk, ami egy egész hónapig tartott.

Harmadrészt Eisgarn a kapott pénzzel sem tudott bánni, holott még a birodalomból érkezett segélyt is a rendelkezésére bocsájtották szeptember elején.²⁹ A két vagy három – Illanes által javasolt – szekér megvásárlása helyett, kilenc vagy tizenkettő kocsi hajtóval és negyven lóval zsoldért felfogadott, ami jelentős kiadással járt. Talán a legsúlyosabb vád az volt azonban, hogy – Illanes szerint – Eisgarnt a saját hasznát kereste a tisztség betöltésénél, azaz visszaélt a rábízott javakkal.

A spanyol pap beadványában igyekezett kidomborítani saját hasznos ténykedését. Már 1597. júniusának végén Madruzzo bíboroson keresztül kért segítséget a Szentszéktől, hogy támogatást szerezzen ügyének.

²⁸ ÖStA FHKA HFÖ rN 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 278r–279v

²⁹ ÖStA FHKA Hoffinanz (HF) Protokoll (Prot) Buch (B) Wien No. 502. Expedit fol.: 563r

Ennek köszönhetően a minoriták hat, a ferencesek pedig szintén hat testvért bocsátottak rendelkezésére. Emellett a johanniták másik tizenkét személyt küldtek a sebesült és beteg zsoldosok ápolásához. A jezsuita rend pedig hozzájárult ahhoz, hogy olyan papokat küld a tábori ispotályba, akik magyarul, csehül és németül is beszélnek, így vigaszt nyújthatnak, és szükség esetén kiszolgáltathatják a szentségeket. Mint fent láttuk, Eisgarn az egyházi személyek közül szinte mindegyiket elküldte. Az ispotályba felvett tizenkét szolgáló és egyéb személyzet pedig nem szívesen maradt, mivel tőlük Eisgarn mindent visszatartott.³⁰

Az 1597. évi hadjáratra kinevezett tábori ispotálymester azonban már nem tudott védekezni Illanes vádjával szemben, mivel egy november 17-i protokollum bejegyzés szerint ekkor már halott volt.³¹

Végezetül ki kell térnem a költségekre, illetve arra, mit is kaptak a vallon és francia sebesültek és betegek az ispotályokban ellátásként. Mint már említettem, Illanes még a hadjáratot megelőzően megállapodott a pozsonyi magisztrátussal arról, hogy ingyen átengednek egy házat, valamint egy telket, ahol a sátrakat a gyógyításhoz fel lehet verni. Emellett kötelezettséget vállaltak arra, hogy térítésmentesen szénát, szalmát, takarmányt és tüzelőt is adnak. Az ápoltak ételmezését azonban más módon kellett biztosítani. Erre a célra szeptember 11-e és november 29-e között 900 forintot és 51 dénárt költöttek.³² A jegyzék szerint az említett időszak összesen tíz terminusra oszlott, amelyekben egy-egy, azaz összesen tíz személy volt felelős a sebesültek és betegek ellátásáért. Közülük összesen hat neve mellett szerepelt az ispotálymester megnevezés is: Hans Rosenmair, Mathes Walldicher, Wolf Schönberger, Mathoßen Schmid, Caspar Obermailr és Hans Burkhart. Ezt azért tarthatjuk különösnek, mivel Pozsonyban a középkor óta a Szent László és a Szent Erzsébet ispotály működéséről tudunk. Ezek élén pedig egy-egy ispotálymester állt, és irányította az intézményeket.³³ A két – egy női és egy férfi – ispotálynak tehát nem lehetett hat mestere ilyen gyors váltásban. A téma további kutatást igényel, ám talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a város egy-egy, összesen tíz polgárát bízta meg rövidebb időszakokra, hogy mint „ideiglenes” ispotálymester felügyeljék az ápoltakat és ellátásukról elszámolást készítsenek. Erre azért volt szükség, mivel a regimentek fő tisztségviselői (*Hauptleute*) felvették gyalogjaik helyett a zsoldot, ám a számukra ezt nem osztották ki. Így a felfogadottaknak lehetőségük sem volt élelmezni magukat, illetve adósságukat kiegyenlíteni, hiszen nem is tudták volna miből.³⁴

A felfogadottaknak ebből az előre meghitelezett összegből általában kenyeret, húst, zöldséget és bort biztosítottak. Ezek mellett azonban a jegyzékből kiderül, hogy szeptember 11-e és október 4-e között kását és belsőségeket is kaptak az ápoltak. Ez utóbbit az október 4-e és 11-e közötti időszakban is adtak a vallonoknak és a franciáknak. A jegyzék ezen tételéből a hús fajtája is kiderül, hiszen a lejegyző fontosnak tartotta megjegyezni, hogy marhahúst kaptak a betegek és sebesültek.

A 900 forint és 51 dénárón kívül egyéb kiadások is szerepelnek az iratban. Eszerint összesen 153 forint és 55 dénárt költöttek el különböző tételekre. A „fizetési listán” szerepeltek például azok a hajósok, akik Pozsonyba szállították az invalidusokat. Emellett az orvosnak és gyógyszerésznek, valamint a sebesülteknek átadott összegeket is feltüntették. Így a jegyzékben 1054 forint 6 dénár szerepelt, mint kiadás. Ebből

³⁰ ÖStA FHKA HF rN 79 Konv. 2. August 1599. fol.: 313r–324v

³¹ ÖStA FHKA HF Prot B Wien No. 510. Reg. fol.: 263r

³² ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 9.

³³ VÁMOSSY 1898. 12–43.; MAJOROSSY – SZENDE 2010. 337–338.; 341–343.

³⁴ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 9.

azonban már kifizettek 440 forintot.³⁵ A fennmaradt 614 forint 6 dénárt Miksa főherceg parancsára a pozsonyi polgármesternek az úgynevezett ispotálypénzből kellett törleszteni. Emellett megparancsolta a mustrára kirendelt biztosoknak, Geizkoflernek és Bartolomäus Pezzennek, hogy további két forintot fizessenek minden zsoldosnak, amivel azonban meg is kellett elégedniük a következő fizetésig.³⁶

Függelék

Jegyzék arról, ami [költség] a beteg és sebesült vallonok, illetve franciák eltartására, akiket Ókirályi felsége kegyes parancsára és Cornelius Probst zu Eisgarnnak, mint tábori ispotálymesternek (*Veldtspithelmaister*) rendelkezésre ide³⁷ hoztak, helyben megérkezésük kezdetétől keletkezett.

- Az egész kiadás összege 1054 forint 6 dénárt tesz ki.
- Ebből átvettek 440 forintot.
- A maradék még 614 forint 6 dénár.
- Ókegyelmességének emlékeztetőül, amit a szakácsnak, két nőszemélynek és másoknak átadtak már.
- Egyéb egyenkénti kiadások következnek
- Elsőként mielőtt a vallonokat és franciákat élelmezni kezdték, közöttük kenyeret kiosztottak 28 forint 70 dénár [értékben].
- További készpénzt néhányuk között kiosztottak 3 forint 45 dénár [értékben].
- Hans Beckher von Mittelburgnak, aki a sebesült *Hauptmannok* között volt, adtak 20 dénárt.
- Henrico Christiano Tollensinak, a vallonok között [szolgáló] klerikusnak adva 2 forint.
- Leonhard Feldtweil *Rottmeisternek*³⁸ 1 forint.
- Sebastiannak, a vallonok felett [parancsnokló] *Leutnantnak* adtak [és a felfogadottak] között kiosztottak 1 forintot.
- Összesen 38 forint 35 dénár.
- Lukas Schweintallinger hajósnak, aki a vallonokat elsőként szállította 3 forint.
- Georg Carel hajósnak, aki a francia és a vallon gyalogokat szállította 5 forint.
- Ismét egy hajósnak adva, aki a vallonokat ide elszállította 2 forint.
- Giovanni Baptista Goniaco doktornak három különböző alkalommal adva 29 forint és 60 dénár.
- Andrea Heindel úrnak a gyógyszertárban adása vagyok 65 forint 60 dénárral. ~~Ebből neki 16 dukátot adtam.~~
- A borbély mestereknek adva 10 forint.

³⁵ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 10.

³⁶ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 9.

³⁷ Pozsony

³⁸ A lovassági zászlókon belül a hatékonyabb irányítása érdekében minden 50 lovas élére egy-egy *Rottmeistert* neveztek ki. A tisztségnév azonban feltűnik a sáncásóknál és a tüzérségnél is. Előbbiek esetében egy 1595. évi felfogadási irat szerint minden száz sáncmunkás élére egy-egy *Rottmeistert* vagy sáncmestert neveztek ki. A tüzérség esetében 1598-ban 100 *Büchsenmeister* felfogadását tervezte az Udvari Haditanács, akik közül tíz kiemelt zsoldossal, mint *Feuerwerker* szerepelt a listán. Feladatukul a petárdák és egyéb tűzszerszámok kezelését határozták meg. Emellett 12 *Rottmeistert* választottak ki közülük, akik plusz egy forintot vehettek még át. Lovasságra lásd: DILICH 1689. 38–39. Sáncásókra lásd: ÖStA KA Best. 487/1595. Tüzérségre lásd: MÜLLER 1901. 237.

- Összesen 115 forint 20 dénár.
- Erre a két tételre összesen 153 forint 55 dénár.

Az Úr 1597. évének szeptember 11. napján, mikor elkezdte élelmezni Hans Rosenmair, [az] első ispotálymester ugyanazon hónap huszadikáig a vallonok és franciák közül 3877-et. Ebből szeptember 27-re 2632 [maradt] és aztán továbbá az elküldöttek visszatérését követően és a magukkal hozott további betegekkel és sebesültekkel október 4-ig Mathes Walldicher, [a] másik ispotálymester és segítői 3100 [főt] élelmeztek, akik összességében 9609 személyt tesznek ki.

Az eltartásra a fent említett időszakra kenyeret adtak nekik 112 forint és 81 dénár értékben.

Húsrá és belsőségekre 63 forint és 70 dénár.

Kására és mindenféle zöldségre 34 forint 76 dénár.

4985 félhordó borra, amelynek mindegyike 5 magyar dénárba [került] 249 forint 25 dénár.

Összesen 460 forint 54 dénár.

Ugyanakkor, amikor ismét néhányat útnak indítottak, néhány pedig meghalt [október] 4-től október 11-ig Wolf Schönberger [a] harmadik ispotálymester összesen 1153 vallont és 708 franciát, azaz 1861 [főt] élelmezett.

A kenyérnek – amiből az elment zsoldosokat élelmezték – az együttes költségére 41 forint.

Marhahúsból és belsőségekből 23 forint és 63 dénárért [vásároltak].

Zöldségből 3 forint 82 dénárért [vásároltak].

869 félhordó borból 43 forint 45 dénárért.

Összesen 111 forint 90 dénár.

Ugyanezen év [október] 11-től október 20-ig Mathoßen Schmid negyedik ispotálymester összesen 1000 vallont és 688 franciát, együttesen 1688 [főt] élelmezett.

A kenyér költségére 20 forint 70 dénár.

Hús 20 forint.

Zöldség 7 forint 5 dénár.

907 félhordó borra 45 forint 35 dénár.

Összesen 93 forint 10 dénár.

Caspar Obermailr ötödik ispotálymester [október] 20-tól október 27-ig 1553 személyt élelmezett.

Kenyerért 16 forint.

Húsért 5 mázsa³⁹ 15 forint.

Zöldségért 4 forint 22 dénár.

430 félhordó borért 26 forint 50 dénár.

Összesen 61 forint 72 dénár.

³⁹ Egy mázsa száz fontnak felelt meg. Egy font a Habsburg Birodalomban 560 grammot nyomot. Tehát egy mázsa 56 kilogrammnak felelt meg.

Hans Paumgartner október 27-től november 3-ig mindkét nemzetből 1260 [főt élelmezett].

Kenyérré kiadott 14 forint 60 dénár.

Húsrá 3 mázsa 9 forint.

Zöldségre és mindenféle kiadásra 10 forint.

363 félhordó borra 18 forint 50 dénár.

Összesen 52 forint 10 dénár.

Ugyanezen év november 3-tól ugyanezen hónap 10-ig Hans Burkhart ispotálymester látott el 1013 személyt.

Kenyérré kiadott 11 forint 70 dénár.

Hús 2 mázsa 6 forint.

Zöldség 3 forint 60 dénár.

340 félhordó bor 16 forint 60 dénár.

Összesen 37 forint 90 dénár.

Ugyanazon év [november] 10-től november 17-ig Stefan Starkhenlauf élelmezett 358 franciát és 461 vallont, összesen 819 [főt].

Részükre kenyér adatott 10 forint [értékben].

Hús 2 mázsa 20 kilogramm 6 forint 60 dénár.

Zöldség 6 forint 83 dénár.

292 félhordó bor 14 forint 60 dénár.

Összesen 36 forint 3 dénár.

Ugyanezen év november 17-től ugyanezen hónap 24-ig Andre Laubner 640 személyt látott el.

A kenyér költségére 10 forint 30 dénár.

Hús 2 mázsa 6 forint.

Zöldség 3 forint 75 dénár.

276 félhordó bor 13 forint 80 dénár.

Összesen 33 forint 55 dénár.

Ugyanazon év november 24-től ugyanezen hónap 29-ig Wolf Schuman élelmezett 172 vallont és 271 franciát, összesen 443 főt.

Kiadott kenyérért 2 forint 80 dénár.

Hús 89 kilogramm 2 forint 67 dénár.

Zöldség 2 forint.

78 félhordó bor 3 forint 90 dénár.

Összesen 11 forint 37 dénár.

Összesen ezen kiadások 900 forint 51 dénár tettek ki.

NYOMTATOTT FORRÁSOK:

Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli Kazinczy Gábor. Pest, 1863.

Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest, 2009.

IRODALOM

BAGI ZOLTÁN PÉTER: A tábori ispotály finanszírozása a tizenöt éves háború idején. Háború és orvoslás. In: Az I. világháború katonaegészségügye, annak néhány előzménye és utóélete. Orvostörténeti tanulmányok. Szerk.: Kapronczay Károly. Budapest, 2015. 11–23.

BAGI ZOLTÁN PÉTER: *Pedro de Illanes and a field hospital to be established in Hungary during the Long Turkish War (1593-1606)* Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti folyóirat. 10 (2015) Vol. 6. 14–24. <https://doi.org/10.17107/KH.2014.10.14-24>

CZIGÁNY ISTVÁN: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700.* Balassi Kiadó Budapest, 2004.

DILICH, WILHELM: *Kriegsschule*. I. Frankfurt am Main 1689.

GERSDORFF, HANS VON: *Feldbuch der Wundarzney*. Strassburg, 1528.

HEISCHMANN, EUGEN: *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich*. Wien, 1925.

HÉJJA PÁL: *A tábori egészségügy Buda visszafoglalása korában*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, 1936.

KELÉNIK JÓZSEF: *A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről*. Hadtörténelmi Közlemények 103 (1990) 1. sz. 85–95.

LÜNIG, J. CH.: *Corpus juris militaris Des Heil. Röm. Reichs... Lanck* Leipzig, 1723.

MAJOROSSY JUDIT – SZENDE KATALIN: *Sources for the Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary*. In: *Quellen zur europäischen Spitalgeschichte in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Ed.: Scheutz, Martin – Sommerlechner, Andrea – Weigl, Herwig – Weiß, Alfred Stefan. München, 2010. 323–368.

MÜLLER, JOHANNES: *Die Verdienste Zacharias Geizkoflers um die Beschaffung der Geldmittel für den Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II.* Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1900. 251–304. <https://doi.org/10.7767/miog.1900.21.2.251>

MÜLLER, JOHANNES: *Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597*. In: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg*. Achtundzwanzigster Jahrgang. 1901. 155–262.

MÜLLER, JOHANNES: *Zacharias Geizkofler 1560–1617*. Wien, 1938.

ORTELIUS, HIERONYMUS AUGUSTINUS: *Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395*. Nürnberg, 1602. Reprint: Pytheas Kiadó 2002.

PÁLFFY GÉZA: *A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997*. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította Pálffy Géza. Szerk. Hermann István. Pápa, 1997.

SAHIN-TÓTH PÉTER: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*. Századok 138 (2004) 5. sz. 1149–1188.

SAHIN-TÓTH PÉTER: *Egy lotaringiai nemes a "hosszú török háborúban": Georges Bayer de Boppard*. In: *Ad Astra*. Sahin-Tóth Péter tanulmányai Études de Péter Sahin-Tóth. Szerk.: Oborni Teréz Budapest, 2006. 241–253.

SIGELEN, ALEXANDER: *Dem ganzen Geschlecht nützlich und rühmlich. Reichspfennigmeister Zacharias Geizkofler zwischen Fürstendienst und Familienpolitik.* Stuttgart, 2009.

VÁMOSSY, STEFAN VON: *Die katholische Bürgerversorgungs-Anstalt in Preßburg.* Preßburg, 1898.

WINKELBAUER, THOMAS: *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil 1.* Wien, 2003.